

ŽODIS, KURIS PRIEŠINASI, KVIEČIA, ŠAUKIA

Tvankiomis vasaros dienomis, judėdamos kaip slenkantys kalnynai, šalto ir šilto oro masės susidurdamos formuoja galingus viesulus, ryjančius mėnulį ir žvaigždes, purpurinė žemės gelmių ugnis ir mėlyna dangaus liepsna gimdo šniokščiančio raudono vėjo stichiją, smėlio cunamiai kovoja su gelmių vandeniu, sunkiu ir paslaptingu, gilioje pragramėje saugančiu savo žvaigždynus ir planetas.

Ir kas gi galėtų priversti šias stichijas nurimti ir paklusti – tokia pat galinga stichija, turinti chaoso prigimtį, ar laiko ir erdvės konotatus įkūnianti racionali dermė?..

Ar galima stichija – suvaldyta iš dalies – laikyti žodį? Ar tai tėra racionalus įrankis pasaulio sąrangai palaikyti, kasdienybei aptarnauti?..

Turbūt toks klausimas šiandien atrodo ir dvelkiantis anachronizmu, ir galbūt net juokingas. Laikais, kai padedant žiniasklaidai ir modernioms informacinėms technologijoms vis labiau išigali, pasak Cz. Miloszo, „klastingas kalbos vartojimas”. Būdingas ne tik politikai ir viešajam gyvenimui, bet ir visuomeninei, net kultūrinei veiklai. Klasta, pasak rašytojo, slypi tame, kad žmogus kalbėdamas pats ima nebeskirti tiesos nuo melo. O juk ir melas, ir tiesa nėra tokie primityviai aiškūs dalykai, kad juos būtų galima skirti fiziniais pojūčiais, kaip šaltį ir karštį. Kaip tiesa šiandien išnyksta estetinis jausmas ir išigali beskonybė. Vietoj žmogaus kaip visatos ir pasaulio suvokimo įsitvirtina masinės kultūros ir politikos suformuotas „plokščio” kosmoso vaizdas: erdvė be tūrio. Vietoje kalbos kaip vienos iš archajiškiausių ir paslaptiniausių žmogaus kūrybinių, dvasinių sugebimų jau senokai vyrauja komunikatyvinė funkcija – buitinės ir pramoninės kalbos vartojimas, patenkinantis paviršinį žmogaus smalsumą ir paviršinius jo poreikius.

Kitaip tariant, kalba nebėra kūrybos, o tik vartojimo objektas. Tai ypač tinka masinei kultūrai ir neretai – politikai apibūdinti. Šios dvi sritys turi stebėtino panašumo ne tik dėl savo objekto – „liaudies masių” (visgi socializmo terminologija nesensta!..), bet ir dėl manipuliavimo jomis būdų, iš kurių bene didžiausią įtaką daro kalba. Ji visuomet pabrėžia demokratijos svarbą, visuomenės gerovę, inovacijų (bjaurus žodis, kuris nieko nereiškia ir kurio netgi nėra tarptautinių žodžių žodyne) plėtrą ir panašiai, o už jų dažnai slypi erdvė be tūrio, paprasčiau tariant, plokštuma, kurios ši kalba nepajėgi išplėsti. Nenuostabu, kad neretai šalyse, akcentuojančiose minimus politinius prioritetus, nyksta poezijos dvasia – nes niekas kitas taip neatskleidžia „klastingos kalbos” plokštuminės prigimties, kaip poezija, kuri savo prigimtimi ateina iš archajiškosios plotmės, kurioje pasaulio kūryba vyko ištariant žodį. Šiuolaikinėms visuomenėms neretai lieka tik romanų kalba – perpasakojimas, įvairiausi siužeto vingiai, pasakojimo kryptčiai paklūstančios psichologinės veikėjų charakteristikos, žodžiu, viso to, kas žinoma, pažįstama, racionali, nuolatinis priminimas.

Tai, kas neprognozuojama, keista, nepažinu – kaip stichija, kurios nesuvaldysi – tai geriau apeiti. Bet ar įmanoma?.. Ar įmanoma nepastebėti judančių kalnynų ir tapusio akmeniu ugnies lašo ?.. Iš jūros dugno iškeliamų žvaigždžių ir kosmoso gelmėse mėlynais brangakmenių ledynais virtusio vandens?.. Pasakoti siužetus – tas pats, kaip žadėti liaudžiai šviesų rytojų. Kad gimtų erdvė, turinti gelmę, reikia pažadinti stichiją.

Žodžio, kuris, pasak Cz. Miloszo, kviečia, priešinasi, šaukia.

Renata Šerelytė

Algimantas Aleksandravičius. Amsterdamas, I

STRĖLĖ DANGUJE

Aš – kaip strėlė, kurią paleido vaikas
Į baltą obelį žaliai pajūry,
Ir debesis žiedų, tarytum gulbė,
Mirgėdamas į bangą nusileido,
Ir stebis vaikas ir negali putų
Atskirti nuo žiedų.

Aš – kaip strėlė, kurią stiprus ir jaunas
Medžiotojas į praskrendantį arą
Paleido, bet į paukštį nepataikė
Ir sužeidė didžiulę seną saulę
Ir visą vakarą krauju užpylė,
Ir numirė diena.

Aš – kaip strėlė, kurią netekęs proto
Kareivis prieš apsuptojų tvirtovėį
Paleido naktį į galingą dangų
Prašyt pagalbos, bet, neradus Dievo,
Strėlė klajoja tarp šaltų žvaigždynų,
Nedrįsdama sugrįžt.

Henrikas Radauskas

Kitame numeryje:

- G. Kazlauskas. Partizanų takais
- V. Sauliaus likimo pėdsakais
- Tėvo A. Saulaičio, SJ knyga

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. R. Šerelytė. Žodis, kuris priešinasi, kviečia, šaukia
- 2-as psl. Laurynas Raudonėlis. Czeslavo Miloszo kelias
- 4-as psl. Aldona Žemaitytė. Išėjusieji sugrįžta
- 6-as psl. Astrida Petraitytė. Tariamąsios nuosakos galia
- 7-as psl. G. Mareckaitė. Vargo pelė jamžinta bronzoje
- 8-as psl. S. Abromavičius. Gyvenimo nuskriaustos moters žygdarbis

2011-ieji – Czeslawo Miloszo kelias Lietuvoje ir Lenkijoje

LAURYNAS RAUDONĖLIS

Kiek čia praėjo nuo Lietuvos tūkstantmečio ir Žalgirio 600-mečio jubiliejinių renginių minėjimų – pompastika ir iškilingos kalbos užsimiršo, liko tik pakylėtas, kiek trapokas istorinės savivokos jausmas. O štai šiemet minimos 100-osios Nobelio premijos laureato, rašytojo ir intelektualo, Pasaulio piliečio Czeslawo Miloszo gimimo metinės atveria galimybę – per rašytojo kūrybą ir gyvenimą – šį jausmą įtvirtinti ir įprasminti. Net sunku suvokti, kad Lietuva (drauge su Lenkija) turi tokio masto intelektualą, į kurio kūrybą pastoviai įeina lietuviški motyvai: krašto vaizdis, istorija, kultūra, Lietuvos kaip legendos puoselėjimas, LDK tradicijos ir daugiakultūrio Vilniaus įprasminimas. Taip natūraliai šliejasi šalia slavų, prancūzų, universitetinės Amerikos kultūros. Ir visgi Cz. Miloszas, davęs Lietuvai kur kas daugiau, nei Lietuva jam, Lietuvoje nėra pakankamai giliai suvoktas ir įvertintas, per mažai jam realaus buvimo mūsų gyvenime. Galbūt todėl, kad Miloszas – tokia asmenybė, kuri netelpa į „dėžutę“, siaurus nacionalistinės kultūros ir ideologijos rėmelius, kuriai atsakymus į klausimus, kas yra dvasinga, dora, žmogiška diktuoja ne išankstinės nuostatos, o pati žmogaus būtis, pati pasaulio tikrovė.

Kalbėti, aprėpti Miloszo kūrybą, jo veiklą, pagaliau – šiųmečius jam skirtus renginius – labai sunkus uždavinys. Todėl pasitenkinsiu kukliu tarptautinės programos „Česlovo Milošo kelias“ pristatymu, vykusiu Lietuvoje ir Lenkijoje birželio 26 – liepos 2 d. Ji prasidėjo birželio 26 d. atminimo lentos Cz. Miloszui atidengimu Vilniaus universiteto Sarbievijaus kieme. Iškart po iškilmingo renginio, kuriame dalyvavo Lietuvos prezidentė Dalia Grybauskaitė ir kiti iškilūs politikos ir kultūros veikėjai, minėjimas persikėlė į VU Šv. Jonų bažnyčią – čia vyko literatūros ir muzikos vakaras, kuriame skambėjo Lietuvos nacionalinio simfoninio orkestro atliekama Onutės Narbutaitės oratorija „Centones meae urbi“ („Skiautinys mano miestui“), Cz. Miloszo eiles skaitė aktoriai Vladas Bagdonas, Birutė Mar ir Adam Bauman, kalbėjo kultūros mi-

Lankantis Šeteniuose, 1992.

Vlado Urbono nuotr. Č. Milošo gimtinių fondo archyvas

nistras A. Gelūnas, Lenkijos Respublikos nepaprastasis ir įgaliojasis ambasadorius Lietuvoje Janusz Skolimowski, Poeto sūnus Anthony Milosz, profesorius Aleksander Fiut, poetė iš JAV Jane Hirshfield, poetas Kornelijus Platelis, profesorė Viktorija Daujotytė, dr. Mindaugas Kvietkauskas.

Birželio 27 d. VU Auloje atidaryta tarptautinė konferencija „Česlovo Milošo laikai ir vietos“, kurioje pranešimus skaitė ne tik lietuvių pranešėjai (Darius Kuolys, Viktorija Daujotytė, Mindaugas Kvietkauskas, Algis Kalėda, Brigita Speičytė ir kt.), bet ir svečiai iš Lenkijos, Prancūzijos, JAV, Švedijos, Izraelio, Olandijos universitetų. Tos pačios dienos vakare Taikomosios dailės muziejuje atidaryta paroda „Česlovo Milošo Tėvynės ieškojimas“, kurioje vėlgi dalyvavo daug garbių svečių – politikų ir kultūrininkų. Reikėtų paminėti puikias Kultūros ministro A. Gelūno ir dr. M. Kvietkausko prokalbes – jiedu, sutaupydami vertėjų laiką, pašnekėjo ir angliškai, ir lenkiškai, ir lietuviškai. Kaip sakoma, patys save išsivertė. Beje, būtina paminėti šiai progai išleistą M. Kvietkausko ir V. Daujotytės monografiją „Lietuviškieji Česlovo Milošo kontekstai“, kurioje apmąstoma, kas Lietuvai yra Cz. Miloszas, ar pakankamai lietuviai pasiėmė iš šio „didžiojo kūrybos donoro“. Šalia parodos stendo, kuriuose buvo matyti įvairūs rašytojo gyvenimo ir veiklos momentai (gerb. Irena Veisaitė apgailestavo, kad parodoje šalia poeto nuotraukų nėra jokios moters, o juk jų rašytojo gyvenime būta, ir dar – trūksta jo ištikimųjų draugų J. Brodskio ir T. Venclovos...), jo „mažųjų tėvynių“ vaizdai, VU studento bilietas (Cz. Miloszas VU baigė teisės fakultetą), veikė Cz. Miloszo skaitykla, kur buvo galima ramiai paskaityti rašytojo knygų. Beje, minint Miloszo gimimo šimtmetį, Lietuvos Kultūros ministerijai remiant, išleista svarbiausių rašytojo knygų serija: esė „Pavergtas protas“, romanas „Isos slėnis“, esė „Gimtoji Europa“, esė „Tėvynės ieškojimas“, „Rinktiniai eilėraščiai“. Skaitykloje, be šių knygų, buvo galima pavartyti ir kitus, seniau lietuviškai išleistus Miloszo kūrinius – „Ulro žemė“, „Lenkų literatūros istorija“, „Pakelės šunytis“ ir kt.

Birželio 29 d. „Česlovo Milošo

Veronika Milošienė su dvimečiu Česlovu Šeteniuose.

Beinecke biblioteka

kelio programa” persikėlė į Kauną – aplankytas Adomo Mickevičiaus kambarys Jėzuitų gimnazijoje, dalyviai priimti Kauno rotušėje, vyko iškilmingos šv. Mišios Kauno arkikatedroje. Paskui – kelionė į Cz. Miloszo gimtinę – Šetenius netoli Kėdainių (pasak paties rašytojo, jis gimė pačioje Lietuvos širdyje), sustojimas Vandžiogaloje, kur aplankyti Milošų giminės kapai, Šventybrastis su Cz. Miloszo krikšto bažnytele bei Siručių ir Kunatų giminių kapais. Ir pagaliau – Šeteniai, kur programos dalyvių laukė poezijos, muzikos ir folkloro šventė.

Kitoms dienoms programos renginiai persikėlė į Lenkiją – Krasnogrūdą ir Seinus, kur dalyvių laukė ne mažiau iškilingi priėmimai ir turtinga kultūrinė programa, o liepos 2 d. „Česlovo Milošo kelias” oficialiai baigėsi Seinuose, Seinų teatro klezmerių orkestro koncertu.

Minint 100-ąsias Cz. Miloszo gimimo metines, Krasnogrūdoje duris atvėrė unikali Europoje institucija – Tarptautinis dialogo centras, kurio veiklos kryptys – tyrinėti ir puoselėti tarpkultūrinį dialogą, dialogo meną ir praktiką. Jo atidaryme

Nukelta į 3 psl.

Nobelio premijos laureatai Czesławas Miloszas, Wisława Szymborska ir Günteris Grassas Vilniuje. 2000. Algimanto Aleksandravičiaus nuotr.

Atkelta iš 2 psl.

dalyvavo Lenkijos prezidentas Bronislaw Komorowski ir daugelis kitų garbių asmenų, taip pat Cz. Miloszo sūnus Anthony Milosz su šeima (poeto sūnus dalyvavo ir renginiuose Lietuvoje). Krasnogrūdės dvare, kuris iki karo priklausė Miloszų šeimai, atidaryta paroda „Tėvynės ieškojimas: Česlovo Milošo liudijimai ir pranašystės“. Vyko filosofų agora ir poetų agora (pastarojoje dalyvavo Vilniui atstovaujantys Marcelijus Martinaitis ir Alicja Rybalko), menininkų agora, kurioje pirmą sykį atlikta oratorija „Sugrįžimas“, inspiruota Cz. Miloszo eilėraščių.

Vėliau vyko simpoziumas „Gimtosios Europos vizijos“, kuriame teko matyti ir išklausyti, be užsienio svečių, ir mūsų, kauniečius Leonidą Donskį bei Egidijų Aleksandravičių. O susitikime, skirtame knygoms apie Miloszą, dalyvavo literatūrologas Algis Kalėda. Kaip čia nepaminėti – kaip aktyvios renginių ir Lietuvoje, ir Latvijoje dalyvės – rašytojos Birutės Jonuškaitės, Punsko krašto vaiko, nuo mažų dienų, kaip pati yra sakiusi, čiauškančios abiejomis kalbomis – ir lenkų, ir lietuvių... O jau beveik paskutinis solidžios bene savaite trukusios programos renginys – filmo Seimų teatro spektaklio „Isos slėnis – pasakojimas Krasnogrūdės parke nusileidus saulei“ motyvais. Priminsiu mieliems skaitytojams – Cz. Miloszo romanas „Isos slėnis“, kuriame gausu autobiografinių motyvų, laikomas bene brandžiausiu rašytojo kūriniu ir Lietuvoje yra sulaukęs jau ne vieno leidimo.

Toks buvo šis „Česlovo Milošo kelias“ – pasak Mindaugo Kvietkausko, Miloszas yra tas kelias, kuriuo mes visi einame. Didi, ypatinga asmenybė, buvusi ir tebesanti atvira Lietuvai, lietuvišką tapatybę suvokusi kaip vieną iš esminių tapatybių, ateinančių iš vaikystės ir iš gimtinės. Viename iš savo interviu, kai poetą Krokuvoje aplankė Lietuvos rašytojų sąjungos delegatai, norėdami įteikti

Gimtinės lankoje. Šeteniai, 1992.
VI. Urbono nuotr. Č. Milošo gimtinės fondo archyvas

jam Lietuvos rašytojų sąjungos Garbės nario regalijas, poetas prasitarė esąs senas žmogus, kuriam pasaulio likimas nebelabai rūpi. Bet rūpi Lietuva, jos likimas. Kas bus su ja toliau. Kodėl?.. Todėl, atsakęs poetas, kad esu ir lietuvis, gimęs Lietuvoje, mokėsis Vilniuje. Pramokęs lietuviškai, iš originalo į lenkų kalbą vertęs V. Kudirkos „Tautišką giesmę.“ Netgi Nobelio premija, pasak jo, priklauso ir Lietuvai. Koks talpus, koks turtingas ir nevienareikšmis tas kasdieniškas jungtukas **ir...**

Vieni žmonės lyginami su žvaigždėmis, kiti – su kometomis, ir nedaug terasime tokių, kuriuos įmanoma palyginti su visatomis. Czeslawas Miloszas – vienas iš jų. Ši visata atvira mums kaip turtingas pažinimo ir nuostabos šaltinis, gilieji kultūros ir savimonės, istorinio jausmo, stiprios emocijos, išlaisvinto proto ir skvarbios minties klodai. Atvira ir dosni Lietuvai – ir ne tik tam, kad įprasmintume savo savivoką, bet ir pasinertume į metafizinę pasaulio sandarą, prisiliestume prie tikrosios poezijos stiprybės ir paslapties. □

Paulinų vienuolyno Ant Uolos („Na Skalce“) Nusipelnusiųjų koplyčia, kurioje palaidotas Czeslawas Miloszas. 2010
Algimanto Aleksandravičiaus nuotr.

Czeslawas Miloszas

SENS (PRASMĖ)

– Kai numirsiu, išvysiu pasaulio pamušalą.
Išvirkščiąją pusę, esančią už paukščio skrydžio, kalno ir saulėlydžio,
Kviečiančią perskaityti tikrąją prasmę.
Kas nesutapo – sutaps.
Kas buvo nesuprantama – bus įminta.
– O jei nėra pasaulio pamušalo?
Jei strazdas ant šakos visai ne ženklas,
Tik strazdas ant šakos, jei diena ir naktis
Keičia viena kitą, nesirūpindamos prasme
Ir nėra nieko žemėje, tik ši žemė?
Jei ir taip būtų, tai vis tiek išliks
Nedrąsių lūpų kartą pažadintas žodis –
Nepavargstantis pasiuntinys, kuris bėga ir bėga
Į žvaigždynų lankas, į galaktikų sukurius
Ir priešinasi, kviečia, šaukia.

Vertė Danutė Balašaitienė

LANKA

Tai buvo paupio lanka, vešli, dar nešienauta,
Skaisčiausiąją birželio saulės dieną.
Aš jos ieškojau visą amžių, radau, atpažinau,
Ten tarpo žolės ir gėlės, kadaise pažįstamos vaikui.
Pro primerktus vokus siurbiau tą šviesumą,
Ir kvapas mane apsėmė, bet koks žinojimas liovės.
Staiga pajutau: išnykstu ir raudu iš laimės.

ŠETENIUOSE

I
Tu buvai mano pradžia, ir vėl esu drauge su Tavim, čia,
kur pramokau keturių pasaulio šalių.

Žemai anapus medžių Upės šalis, anapus manęs ir sodybos
Miško šalis, dešinėje Šventosios Brastos šalis, kairėje –
Kalvės ir Kelto.

Kad ir kur klajočiau, po kokius žemynus, visada buvau
atsigręžęs veidu į Upę.

Jausdamas perkrimsto balto ir raudono ajerų sultingumo
skonį ir aromatą.

Girdėdamas senas pagoniškas dainas pjovėjų, grįžtančių iš
lauko, kai saulė geso anapus kalvų giedrais vakarais.

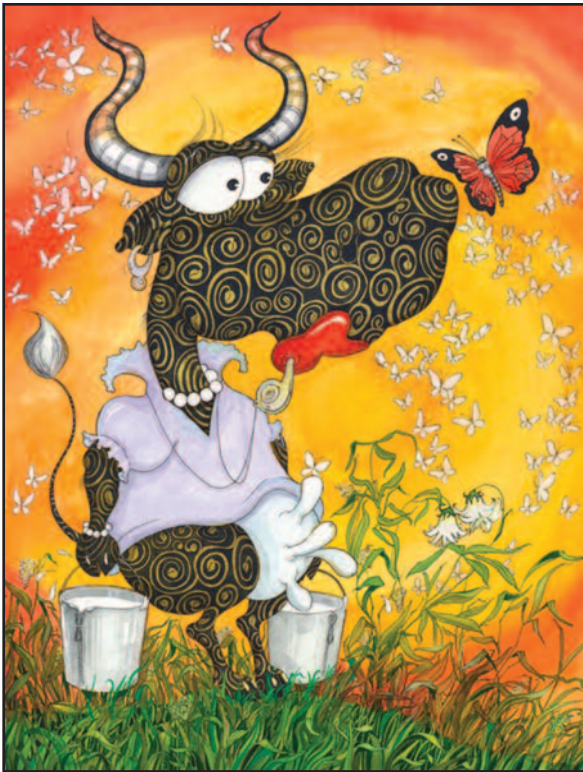
Sulaukėjusioj žalumoj galėčiau parodyti vietą lapinės, kur
liepei man rašyti pirmąsias kreivas raides.

O aš veržiaus iš glėbio ir dūmiau į savo slėptuves,
būdamas tikras, kad raidžių niekuomet neišmoksiu.

Bet ir tokio žinojimo nesitikėjau: kad kaulai virsta į dulkes,
praslenka dešimtys metų, tačiau tebetrunka tas pats esimas.

Kad galim, kaip mudu su Tavim, gyventi amžinųjų
veidrodžių šaly, tuo pat metu braidydami po šitą
nešienautą žolę.

Vertė Tomas Venclova

Rolandas Kiaulevičius
Džiugena II. 2011. Popierius, akvarelė.

Danguolė Stončiūtė-Kuolienė
Prasiveržimas. 2009. Kolografija.

Renata Palubinskas
Pasiruošęs paragauti. 2010. Aliejus, medis.

Išėjusieji sugrįžta

ALDONA ŽEMAITYTĖ

Visa laimė, kad Aukščiausiojo valia yra suteikta sugrįžimo malonė. Kad Lietuvos vokiečiai, kada nors ir kokių nors priežasčių vėjami iškeliauvę svetur, po ilgesnio ar trumpesnio laiko sugrįžta į Tėvynę. Prasmingiausi yra menininkų sugrįžimai. Atgimus nepriklausomai Lietuvai, į ją meninės kūrybos pavidalu sugrįžo daug rašytojų ir dailininkų. Poetai, romanistai, dramaturgai sugrįžo savo knygomis, atsiųstomis kaip dovana bibliotekoms arba išleistomis naujose mūsų leidyklose. Daugiausia tai buvo palikimas vyresniosios kartos, „antrosios išeivių bangos“, po Antrojo pasaulinio karo Lietuvai tragiškos baigties apleidusios Tėvynę... Tos kartos dailininkai sugrįžo parodomis ir savo paveikslais, dovanojamais gimtinėms. Tačiau smalsiausia yra stebėti, kaip grįžta „trečiosios bangos“ atstovai. Menininkai, kurie dar sovietinėje arba jau ir nepriklausomoje Lietuvoje baigė mokslus, prieš dvidešimt ar dešimt metų iškeliauvo svetur geresnės laimės ieškoti. Kurie, pasak dailininko Rolando Kiaulevičiaus, išilieję į margaspalvį įvairiataučių menininkų būrį, teigia, kad „menininkui tautybė neturi reikšmės, darant karjerą JAV“.

Taigi nuo šių metų gegužės 31 d. iki birželio 18 d. Vilniaus „Arkos“ galerijoje dailės vertintojai ir mėgėjai galėjo stebėti įdomų reiškinį: sugrįžo tie, kurie paliko jau nepriklausomą Tėvynę, genami

ne okupacinių represijų baimės, o smalsumo pajusti kitokią gyvenimo būdą ir išbandyti savo kūrybines galias tarp kitataučių kolegų. Juos į Lietuvą parvedė taip pat „trečiosios bangos“ atstovė Laima Apanavičienė, jau aštuntus metus vadovaujanti Čiurlionio galerijai Čikagoje. Ši galerija prieš keturis metus šventė savo 50-mečio jubiliejų, tada joje buvo surengta speciali jubiliejinė paroda. Daugelį anuometinės parodos dalyvių per pirmojo šios vasaros mėnesio trejetą savaičių galėjome pamatyti „Arkoje“.

O buvo taip. 2010 metais „Arkos“ galerijos vadovė Dovilė Tomkutė nuvežė į Čikagos M. K. Čiurlionio galeriją parodą „Lietuviškas sezonas“. Trisdešimt tapybos, grafikos, skulptūros, akvarelės dailininkų darbų. Šiemet „Arkoje“ įvyko atsakomasis Čiurlionio galerijos vizitas – 15-os JAV lietuvių dailininkų, daugiausia iš Čikagos apylinkių, kūrinių. Paroda pavadinta „Lietuvai – su meile...“. Joje matėme taip pat įvairių žanrų kūrinius – Noros Aušrienės porceliano vazas (Nora yra baigusi M. K. Čiurlionio menų mokyklą ir Vilniaus dailės akademiją); Nomedos Grumados skulptūras, Renatos Palubinskas tapybą, Irenos Šaparnienės batiką, Danguolės Kuolienės grafiką ir t. t.

Su meile Lietuvai savo kūrybą rodė vyresnioji, JAV išeivijai gerai pažįstama menininkų karta, kuri dailės pradmenis gavo iš prieškarinio Lietuvos meno meistrų Viktoro Petravičiaus ar Adomo Varno; vidurinioji karta, studijavusi įvairiuose JAV meno institutuose, ir jauniausieji, meno išmokyti

Loreta Petraitis
Devynios sienos. 2010. Mišri technika.

dar nelaisvoje ir jau laisvoje Lietuvoje. Kartų dialogas (gal net polilogas) buvo įdomiausias parodos „Lietuvai – su meile...“ stebėjimo objektas. Štai savo tapybą rodo vyriausias amžiumi parodos dalyvis Antanas Lipskis. Jo spalvų paletė skirta moters figūrai, mėginant perteikti psichologines būsenas šiek tiek ironišku (gal labiau žaismingu) žvilgsniu. O ant gretimos sienos jau vidurinėsios kartos atstovė Danguolė Stončiūtė-Kuolienė (JAV parodų galerijose žinoma kaip Danguolė Kuolas) ilgam sustabdo žiūrėtoją savo mįslingais, sapniškos fantazijos kupiniais grafikos lakštais. Tai sudėtingos me-

Nukelta į 5 psl.

Parodos atidaryme dalyvavo (iš kairės): Lietuvos dailininkų sąjungos pirmininkas Eugenijus Nalevaika, URM Užsienio lietuvių departamento direktorius Arvydas Daunoravičius ir Vilniaus savivaldybės Kultūros ir meno skyriaus vedėjas Edmundas Žalypas.

Audroniaus Žygavičiaus nuotr.

Algimantas Kezys
„Michigan avenue atspindžiai ant Anish Kapoor skulptūros 'Debesų vartai'“.
Tūkstantmečio parkas, Čikaga. 2004. Fotografija.

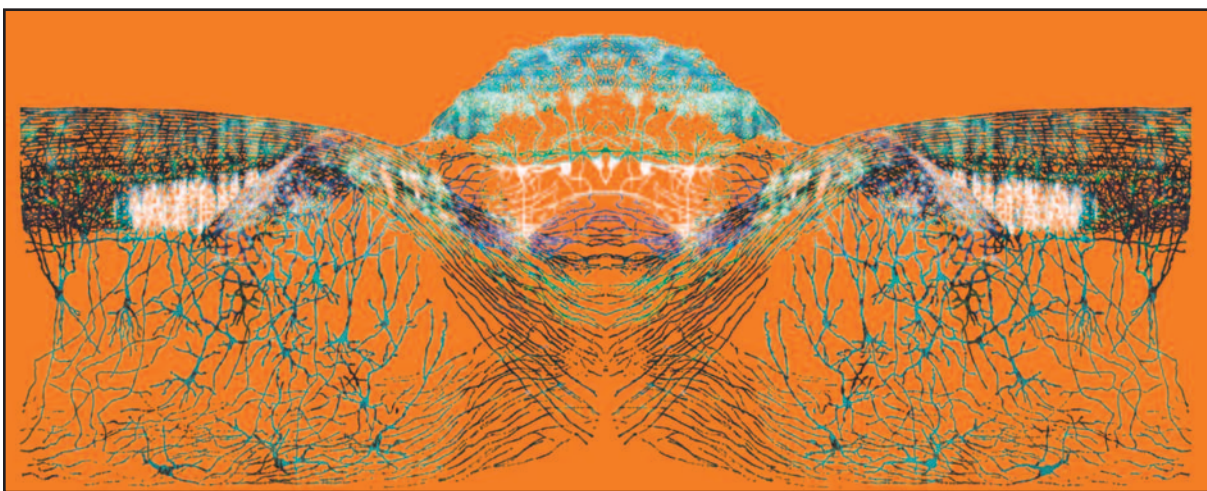
Antanas Lipskis
Lunatikės sapnas. 1993. Drobė, aliejus.

Irena Šaparnienė
Pasipuošusi. 2008. Batika ant šilko.

Aušrinė Marcinkevičiūtė-Kerr
Atspindžiai languose. 2009. Ofortas.

Audrius Plioplys
Kultūra. Centras. Atmintis. 2011. Skaitmeninė spauda, archyviniai dažai, drobė.

Danguolė Šeputaitė-Jurgutienė
Laikas ir erdvės. 2005. Trijų dimensijų erdvinė konstrukcija.

Nora Aušrienė
Artumas. 2011. Porcelianas, glazūra.

no kalbos atstovė, į kurios spalvinių dėmių ir linijų ritmiškų sąskambių variacijas reikia ne tik išžiūrėti, bet ir išmąstyti. Savo tylia ramybe ir harmonija gražūs Aušrinės Marcinkevičiūtės-Kerr etnografiniai ofortai. Sustoti prie savo kūrinių priverčia Irena Šaparnienė (Šaparnis) subtilia batika, atlikta ant šilko. Štai jos „Pasipuošusi“ (2008 m.) – trapi mergaitė su lėle, užsisvajojusi žvelgia į tolį. Tai jau trečiosios „Arkos“ salės įvadinis kūrinys. Bet prieš tai, antroje salėje, mes regėjome jau minėto R. Kiaulevičiaus, linksmojo knygų iliustruotojo, savitą, sakyčiau, siurrealistiniam menui atstovaujančią tapybą, taip pat JAV lietuvių fotografijos didmeistro Algimanto Kezio fotografijas, keliančias dvejopą jausmą: jos liudija didmiesčio gyvenimo liūdėsį, gal net tragizmą, ir kartu teigia gyvenimo džiaugsmą („Michigan avenue atspindžiai ant Anish Kapoor skulptūros ‘Debesų vartai’“, 2004 m.).

Trečiojoje salėje, kaip minėjau, dėmesį patraukia I. Šaparnienės batika ir ypač Renatos Palubinskas tapyba, kupina siurrealistiško humoro ir vaikiško džiugesio. Renata yra knygų iliustruotoja, anglų kalba išleidusi knygėlę vaikams „Šuniuko kova prieš terorizmą“. Salės centre – didelis neurologo Audriaus Plioplio conceptualistinis darbas, lyg nužengęs iš mūsų Šiuolaikinio meno centro salių. Tai mūsų planetos likimo apmąstymas, pavadintas „Kultūra. Centras. Atmintis“. O ant kitos sienos kukliai prigludusi Danguolės Šeputaitės-Jurgutienės tapyba (dailininkė yra parodos katalogo finansinė rėmėja). Grįžtant per ekspozicijos sales atgal, žvilgsnis užkliūva už glazūruoto porceliano „Sparnų“, kuriuos į „Arką“ atskraidino Sonata Kazimieraitienė.

Ak, visų menininkų ir jų kūrinių šioje trumpoje apžvalgoje neįmanoma išvardyti. Bet Laimos Apanavičienės su meile kelionei į Lietuvą rengtoje pa-

rodoje krinta į akis menininkų tarpusavio darna, tas bičiuliškas susikalbėjimas, kuris nutrina ribas tarp amžiaus skirtumų, pasaulėjautos ir meninės koncepcijos skirtumų. Kaip tą darną pavyko sukurti – L. Apanavičienės entuziazmo, darbštumo ir kruopštaus pareigingumo savo kraštui – su meile – paslaptis.

Paroda, užbaigusi savo užduotį „Arkoje“, keliauja į Marijampolę, į Magdalenos Stankūnienės (Stankūnės) galeriją, o iš ten, jau rudens mėnesiais, pasieks Kėdainius, kur jos laukia Janinos Monkutės-Marks galerija. Taigi JAV lietuvių įvairių kartų ir likimų menininkų darbai per keletą mėnesių bus applankę didelę Lietuvos teritorijos dalį (Vilnius-Marijampolė-Kėdainiai) ir, tikėkimės, sėkmingai parkeliaus į antrąją jų tėvynę tapusią Ameriką. Geros kelionės per lietuvių širdis ir mintis. □

Alvydas Pakarklis
Objektai iš po lapų. 2011. Molis, engoba, oksidai, glazūra.

Sonata Kazimieraitienė
Sparnai. 2009. Porcelianas, glazūra.

TARIAMOSIOS NUOSAKOS GALIA

Vieno emigrantinio likimo pėdsakais

ASTRIDA PETRAITYTĖ

Vytauto Sauliaus, regis, mums nėra. Mes esame jo įrašę į pokario emigrantų-kultūrininkų plejadą. Kas iš to, jei dėsningai besidomėdami Vytautu Mačerniu, atsitiktinai aptiksimė ir šią pavardę: „Vienintelis stambus užbaigtas kūrinys – „Vizijos“ (rašyta 1939–1942 m., išspausdinta kaip pirmoji pomirtinė poezijos knyga Romoje 1947 m., spaudai paruošė Vytautas Saulius)*. Taip ir priimsime: skliausteliais užskliaudžiamas ir užbaigiamas atsitiktinumas, nieko, kas priverstų mus tuos skliaustelius atskliausti ir įrašyti mūsų kultūron ir atminty Vytautą Saulių – reikšmingo kultūrinio judėjimo įkvėpėją, įvairių tarpdisciplininių iniciatyvų įgyvendintoją, žurnalo, tapusio emigracijos fenomenu, autorių... Ne. Nors gal nutiks, kad besitudijuojant Henriko Radausko bibliografiją, mūsų akis užkliudys tarp prieškarinio kauniškio „Fontano“ ir 1980-ųjų vilniškės „Lyrikos“ keletą kartų įsiterpus leidiniams su nuoroda: „Chicago: [Vytautas ar V.] Saulius“...

Ir štai sklaidau keletą Vytauto Sauliaus laiškų, rašytų Petrui Januševičiui** ir jaučiu, kaip mane narkotizuojančiai ima veikti tariamosios nuosakos apžavai: kas būtų, jei... Taip gundausi patikėti: te-reikėjo fortūnos šypsio, ir Vytautas Saulius mums būtų reikšmingas, nusipelnęs, įrašęs save kultūron žurnalais, parengtais dailės albumais, išleistomis knygomis...

Vizijos, dėstomos nepažįstamajam Petrui, su šeima nublokštam Švedijon, tokios „apčiuopiamos“, kad norisi pateikti „grynu pavidalu“ šį mūsų pokario inteligentų emigrantų kultūrinių ambicijų liudijimą.

I. Germany; Zone U.S.A

Mielas Petrai***, dar bebūdamas Paryžiuje sužinojau Paties adresą, tačiau laiską rašyti ryžtuos tik dabar. Nepadėjo ir Alekso**** raginimai, kai pas jį užklysdavau. Prieš tris mėnesius prasidėjusi /nesibaigianti ir dabar/ nenutrūkstančių kelionių grandinė su aibe reikalų išskyrė mane su bet koku korespondavimu. Ir tik dabar, leisdamas šventes pas Aleksą, bandau susitvarkyti su gerokai susenusia korespondencija. Ta pačia proga noriu pasikeisti ir su Pačiu viena kita mintimi, kilusia mums gimininkų interesų plotnėje.

Aleksas yra mane gana išsamiai supažindinęs su judviejų užsimezgusiu bendradarbiavimu, o ypač su Paties aspiracijomis į spaudos darbą. Esu susidaręs gana ryškų Paties entuziastingų vilčių vaizdą. Tai, be abejo, gali būti tik girtina.

Manau, kad ir Pats jau turi šiokią tokią nuovoką apie manąsias „užmačias“. Tačiau, esu tikras, nebus per daug, jei mūsų abipusis šiuo atveju „susipažinimas“ bus sutvirtintas betarpiu pasipasakojimu.

Šiuo kartu pradedu aš.

Spalių mėn. 4 d. skrisdamas iš Paryžiaus į Frankfurtą turėjau tik vienintelį tikslą: atsisveikinti su bičiuliais ir Europa. Kišenių turėjau Brazilijos ir Argentinos vizas; J.A.V. tranzitinę vizą taip pat jau buvo pažadėta. Turėjau jau ir užsąkytą vietą Aire France linijos liektuve lapkričio aštuntai dienai. Taigi, prieš akis buvo nemaža kelionė. Vykti turėjau kaip spaudos žmogus. Kai kas mane norėjo matyti Pietų Amerikos lietuviškosios spaudos veikloje. Tik tai man ir sudarė sąlygas šiai kelionei pasiruošti.

Tačiau viskas pakrypo kiton pusėn, kai savo pirmosios kelionės po Vokią metu turėjau progos šį tą pastebėti, šį tą išsiaiškinti, kas anksčiau man

buvo nežinoma ar neaišku. Pamačiau, kad tik čia, ir niekur kitur, galima konkretizuoti gana chimeriškas idėjas ir tolimus planus. O jų nestigo, nes Rymas ir Paryžius tokius dalykus lyg ir paleng[vi]na gimdyti... Vykti Pietų Amerikon atsisakiau, motyvuodamas bloga sveikata /tiesą pasakius, nešau ni ji ir tėra/. Pabuvęs Paryžiuje vos trejetą savaičių, vėliau patraukiau šion griuvėsių ir niūrių šešelių žemėn. Ir štai jau du mėnesiai, kai braidau purviną Bavarijos ir Wuttembergo žemę, bandydamas kai ką suklijuoti. Prie tikslo, nors ir pamažu, vis dėlto artėju.

Savo pirmąją ir pagrindinę idėją esu atidėjęs į šoną, nors prie jos ir krapščiausi virš poros metų: tegu mūsų poezijos rinktinė dar palauks. Noriu ją paruošti pagal geriausius Vakarų Europoje antologijų pavyzdžius. Dabar esu nusistojęs ties kita, tikrai nemenkesne, idėja; kurios įvykdymas įmanomas tik telkinėms jėgoms bendradarbiaujant. Tai perijodinio mūsų dalei skirto leidinio organizavimas. Šioji idėja mūsų dailininkų /bent „modernistų“/ tarpe yra radusi gyvą pritarimą. Pagaliau p. m. gruodžio mėn. 14 d. Freiburge įvykusiame dailininkų suvažiavime, kurio metu buvo įsteigta nauja meno reikalams institucija – MENO INSTITUTAS, kolektyviai buvo nutarta remti mano organizuojamą a la meno žurnalą. Nors tikrumoje jis tokiu ir negalės vadintis, bet tas reikalo nekeičia: galės vadintis almanachu, ar kuo kitu, kad tik galėtų saulės šviesą išvysti. Pagrindinė sąlyga yra vienintelė: privalo būti padarytas be priekaišto, kaip tokie dalykai yra įprasta matyti vakarų kraštuose. Aš iš savo pusės ir noriu matyti tik tokį, o ne kitokį: arba geras, arba jokio!

Leidinyt turėtų atrodyti maždaug taip: – formatas a la Jonyno monografija; apimtis 3-4 lankai. Kiekvienam sąsiuvinii vedamąja mintim būtų vienas lietuvis dailininkas, iš kurio kūrybos iliustracinė medžiaga vyrautų. Kartu, be abejo, eitų ir kompaktiška monografijėlė apie šį dailininką. Žinoma, visiškai be „importo“ nebūtų apsieita: viena kuri garsenybė, turinti su mūsų dailininku tam tikros sąsajos ar tai laikotarpio, ar mokyklos, ar žanro požiūriu, būtų stengiamasi vykusiai įkom-

ponuoti į „savus“ rėmus. Pvz., pirmas sąsiuvinis, kuris išeis dvigubas /1-2/ kartu, skiriamas M. K. Čiurlioniui. Tikiuos iš Vorobjovo gauti atitinkamą straipsnį. Svetimasis bus Rodin'as. Atrodo, kad bendradarbiauti pritrauksiu ir Jurgį Baltrušaitį. Mano nusistatymas: kuo mažiausiai senstančios medžiagos! Antras /3/ sąsiuvinis greičiausiai būtų skirtas Varnui /šimet jo sukaktis/; trečias /4/ – Galdikui; toliau vėl dvigubas – lietuvių liaudies menui, etc. Žodžiu, kiekvienas sąsiuvinis išeitų lyg ir kokia monografijėlė, ar dar teisingiau – poligrafijėlė. Serija tokių sąsiuvinii turėtų duoti išsamų vaizdą apie mūsų dailę.

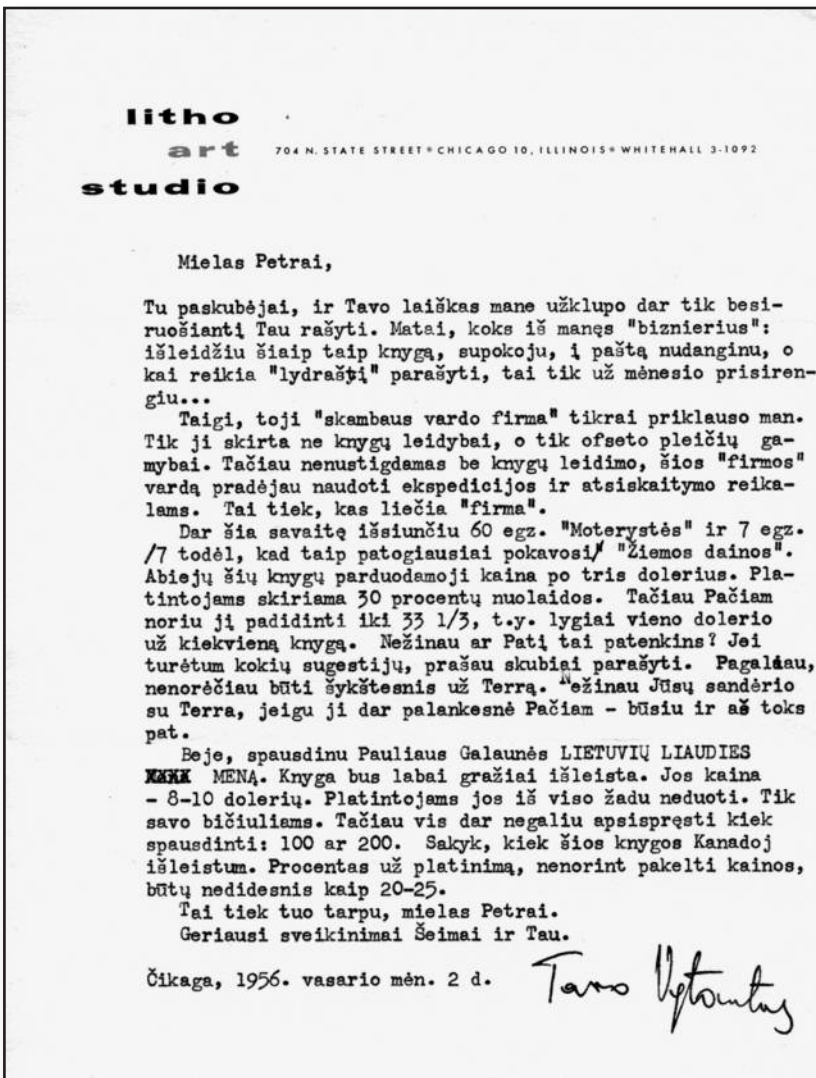
Viena ketvirtoji leidinio apimties būtų skiriama literatūrai, specialiai poezijos kultūrai. Čia irgi būtų jieskoma atitikmens su vaizduojamuoju menu, pvz., pirmam sąsiuvinii noriu parūpinti simbolistinės poezijos pavyzdžių, o taip pat ir straipsnį apie formos problemas plastiniame mene ir dailiojoje literatūroje.

Taip maždaug, keliais žodžiais nusakant, turėtų atrodyti tos gairės, kurias esu nusaigstęs savo pasiimtos idėjos įgyvendinimui. Be abejo, priėjus konkretizacijos akto teks padaryti vieną kitą nukrypimą, bet vis dėlto į bendrą planą tai neturės paveikti.

Jei tai, ką esu nusakęs, man pavyktų įgyvendinti taip, kaip įsivaizduoju – būtų padarytas darbas, kokio nebuvo padaryta ir Nepriklausomoje Lietuvoje. Ir tai galima padaryti tik čia, Vokietijoje, ir niekur kitur. Tik čia dar yra įmanomos sąlygos, prie kurių mūsų medžiaginis pajėgumas dar gali pakelti užsidedamą našą. Tik tai mane ir priverstė pakeisti kelionės kryptį...

Jau primą kartą lankydamasis pas Aleksą išgirdau iš jo apie Paties užsimojimus steigti Vokietijoje leidyklą. Aš, kaip ir Aleksas, tai priėmiau skeptiškai, nes buvo aišku /jau buvau spėjęs šiek tiek susipažinti su vietos sąlygomis/, kad apie licenzijos gavimą naujai leidyklai netenka ir galvoti. Naujos leidyklos steigimas buvo aiškiai pavėluotas reikalas. Ir tik vėliau, kai man atsirado galimybė prisiglausti prie jau esamos licenzijos su savais projektais, mudviem su Aleksu kilo mintis šį reikalą išplėsti Paties projektuota linkme. Taip, kiek supratau, Aleksas šį reikalą Pačiam ir perdavė. Kadangi mano paties projektai pasidarė man vienam medžiaginiu požiūriu nebeįvykdomi, ir man atsirado neišvengiamas reikalas jieskotis šiai sričiai bendradarbio ir dalininko, mano akys nukrypo į judviejų su Aleksu „bendrovę“ (...)

Šia proga noriu užakcentuoti, kad į šį visą reikalą nesu dėjęs jokių materialinių aspiracijų. Ne medžiaginių interesų vedamas ėmiausi šių sumanymų, tad nebus jie mano tikslu ir toliau. Nenorėčiau, kad mūsų sandėris /nevadinu jo „sambūriu“, nes tai kitos apimties sąvoka/ savo veiklą tik tuo ir remtų. Turi būti kitas – kultūrinis aspektas. Galutini darbo rezultatai turi būti išėję per jo prizmę. Tik ta, o ne kita linkme aš ir pasiryžęs eiti. Tačiau, jeigu judviem klosis medžiaginę pusę stiprinti, tai „sandėriui“/o tuo pačiu ir jo atliekamam darbui/ tai gali eiti tik į sveikatą. Juo labiau, turėdamas tokius bendradarbius aš galėsiu save visiškai išjungti iš šios veiklos pusės. O šioji galimybė ma-

Vytauto Sauliaus laiško faksimilė

Nukelta į 7 psl.

VARGO PELĖ ĮAMŽINTA BRONZOJE

GRAŽINA MARECKAITĖ

Birželio pabaigos dienomis, kai Lietuva, Lenkija, Vilniaus universitetas rengėsi švęsti Nobelio premijos laureato rašytojo Czesławo Miłoszo šimtąsias gimimo metines, kai šia proga įžymiajam rašytojui, universiteto auklėtiniui Alma Mater sienoje buvo atidengta atminimo lenta, kitame, nuošalesniame kiemelyje virš vartų arkos tyliai atsirado kito Vilniaus universiteto augintinio – Simono Daukanto, Adomo Mickevičiaus amžininko, bronzinė skulptūra. Argi jos ten anksčiau nebuvo? Ir taip, ir ne. Šios skulptūros istorija – tai tikras mūsų dienų anekdotas, kurį verta išgirsti platesnei visuomenei.

Simonas Daukantas... Kai laikome rankoje šimto litų banknotą, galvojame apie visiškai kitus dalykus... Niekam, žinoma, nerūpi (gal ir neturi rūpėti), kad ant pinigų pavaizduotas rimto veido „dėdė“– tai didis XIX amžiaus Lietuvos istorikas ir rašytojas, išgarsėjęs ne vien savo mokslo veikalais „Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių“, „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“, „Istorija žemaitiška“, „Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje“ ir kt., bet ir savo kietu senovės lietuvio būdu – tikslo siekimu, užsispyrimu, darbštumu, proto blaivumu, pasiaukojimu bendram labui. Valstiečių vaikas, gimęs 1793 m. Žemaitijoje, atkakliai siekęs žinių ir mokslo, pėsciomis atėjęs į Vilnių (kaip ir daugelis lietuvių vaikų, dar ir po šimtmečio pėsciomisėjusių į buvusią sostinę mokslų semtis), 1816 m. įstojęs į Universiteto laisvųjų menų fakultetą, 1822 metais gavęs teisių magistro laipsnį jau kitame – Moralinių ir politinių mokslų fakultete. Gyvenęs ir studijavęs lenkiškoje kalbinėje terpėje kartu su Adomu Mickevičiumi bei filaretais-filomatais, vėliau sunkiai dirbęs Rusijos archyvuose, Simonas Daukantas visus savo darbus užsispyrėliškai ir nuosekliai rašė vien tik neišstobulinta lietuvių rašto kalba, po kruopelytę rinkdamas grūdus – it darbo pelė – į tautos aruodą, ne tik panaudodamas tautosakos lobius, bet ir pats kurdamas naujiems laikams ir mokslo kalbai reikalingus lietuviškus žodžius.

Simonas Daukantas. Bronza. Skulptorius R. Kazlauskas

Ant 1864 metais mirusio Daukanto kapo Papiėje jo žemiečiai parašė taip, kaip mokėjo: „Atteivi! miniek sav, jog czionai palaidotas Szymonas Davkontas pirmas isz tarp mokitu viru raszitojas senoves vejkalu Lietuvos, Žemaitijos ir kitu naudingu knigeliu. Jis per savo gyvenima it vargo pelle be palaubos trusieje vienutinej žemaitiszkaį raszite deleį naudos vienatautiu...”

Kai vienas seniausių Europoje Vilniaus universitetas (tada dar V. Kapsuko vardo) iškilmingai šventė 400 m. jubiliejų, buvo sumanyta papuošti Filologijos fakulteto kiemelį Simono Daukanto skulptūra. Skulptoriaus Romano Kazlausko eskizai buvo atrinkti iš daugelio kitų, tačiau Meno taryba juos dar ne kartą svarstė, taisė, autorius savo sumanyimą turėjo vis iš naujo derinti su tarybos nariais, o derinimams nesimatė pabaigos... Galų gale

buvo nutarta pakabinti gipsinį skulptūros modelį numatytoje vietoje virš vartų arkos ir tik tada galutinai nuspręsti. Pakabinus gipso liejinį, Meno taryba vėl svarstė, posėdžiavo, diskutavo, tačiau lemiamą žodį tarė garsus sovietinių skulptūrų autorius, didelis to meto autoritetas: jo nuomonė nulėmė, kad Meno taryba R. Kazlausko kūrinį atmetė. Žymusis LSSR menininkas (jo kūrinys dar ir šandien puošia Žaliąjį tiltą Vilniuje) tada bylojo, kad Daukanto skulptūros autorius po kokio dešimtmečio pats pamatys, koks nevykęs jo darbas... (Beje, tuo metu buvo koreguojamas (nuardomas, tarkuojamas) garsiojo skulptoriaus statulos – rusų armijos karius-išvaduotojus pasitinkančios Kryžkaltio „bobos“ neproporcingai atsikišęs užpakalis... Tai gi, ižestas Daukanto skulptūros autorius R. Kazlauskas atšovė, kad jo vyresniajam kolegai neteko nė dešimties metų laukti...

Simono Daukanto skulptūra buvo atmesta, jos autoriui, žinoma, nesumokėta nė rublio, o gipsinis modelis taip ir liko kabėti Filologijos kiemelyje virš vartų arkos. Ilgainiui su skulptūra visi apsiprato, ji buvo svarbiausias kiemelio akcentas, ją kaip senojo universiteto puošmeną fotografavo ir filmavo, ji pateko į albumus, vadovus po Vilnių, atvirukus ir t. t. Bėgo dešimtmečiai, gipsas ėmė irti ir trupėti. Prieš dvidešimtį metų, kai nutrupėjo viena Daukanto pėda, parašiau į spaudą repliką – kas gi bus su tuo gipsiniu balvonu? Tačiau tai niekam nerūpėjo. O reikliojo meno tarybos nario garsioji skulptūra „aptvarkytu“ užpakaliu sulaukė nepavydėtino likimo – vieną naktį tą Raseinių Magdę kažkas pasistengė nugriauti...

Tuo tarpu vis labiau irstantis ir trupantis gipsinis Daukantas Universiteto kiemelyje išlaikė ištisis tris dešimtmečius! Pagaliau buvo apsižiūrėta, apsispręsta, susisiektas su skulptorium Romanu Kazlausku ir, įdėjus daug pastangų, gipsinio muliažo vietoje pakabinta bronzinė Daukanto skulptūra!

Koks lemtingas sutapimas, kad, nesitarus ir nederinus, Czesławo Miłoszo ir Simono Daukanto atminimas Vilniaus universiteto mūruose buvo įamžintas 2011 metų birželio 23–24 dienomis: pirmojo garsiai ir iškilmingai, antrojo – tyliai ir nepastebimai (nepastebėtai). □

Tariamamosios nuosakos galia

Atkelta iš 6 psl.

ne labai ir labai džiugina. O vienam kitam gramui riebalų ir puspadžiams, esu tikras, atliks ir man...

Tai gi, kaip matai, į visus piniginius reikalus žadu kuo mažiausiai savo snapą kišti: tvarkykite tai judu su Aleksu. Sau pasilieku spalvotąjį redaktoriaus paišelį. Tikiuos jis jūsų nepavils.

Mano pradinis „kapitalas“ siekia poros šimtų dolerių. Tiesa, jo didelė dalis yra vertybėmis, nuo kurių tinkamo realizavimo suma gali gerokai keistis. Amerikoje turiu vertybę maždaug tūkstančio dolerių vertės, tai Bretkūno POSTILLA. Tačiau bijau, kad šią vertybę nebūtų labai lengva realizuoti. Lengviau gal būtų ją užstačius gauti panašaus dydžio procentinę paskolą. Bet ir vėl bėda: per toli esu nuo ano kranto, kad galėčiau ką nors panašaus įvykdyti, o kitais pasikliauti – maža naudos tokiais atvejais. Tuo tarpu čia, norint ką nors efektyvesnio nuveikti, reikia kuo skubiau pajungti pinigų. Bet apie tai Pačiam jau rašė Aleksas – nebesikartosiu.

Beje, greta kitų darbų atsirado dar vienas, ir tai, deja, sunkus. V. Petravičius pasiūlė man suorganizuoti atspausdinimą originalių atspaudų nuo jo linoleumo raizinių, kurių jis jau turi apie penkiasdešimt su virš. Tai būtų greičiau papkė, o ne knyga, nes perdidelis formatas. Tokio daikto tiražas galėtų siekti arti penkių šimtų. Tekstą parašyti esu paprašytas irgi aš pats. Jis būtų paruoštas, tur būt, tik vien anglų kalba. Jau sekančią savaitę žadu imtis teksto, nes reikia skubėti: artimoje ateityje Petravičius pasiruošęs išvykti. Amerikon. Konsulate jau baigiami tvarkyti jo dokumentai ir išvy-

kimas yra galimas labai greit. Visus savo darbus jis nori pasiimti su savim. Palikti nesutinka. Žodžiu, reikia susimesti, kad ką nors padarius. Tokios progos praleisti negalima. O čia vis dar negalime susitvarkyti su popieriumi, nes pasiūlyto kiekio negalime apžioti be Paties pagalbos.

Prieš akis yra ir daugiau projektų. Štai jau dail. T. Valius pradėjo ruošti antrajai VIZIJŲ laidai iliustracijas medyje. Dail. Augius sutiko imtis iliustruoti K. Binkio poeziją, kurią irgi baigiu spaudai ruošti. Be to, galvoju apie mūsų klasikų bibliotekos paruošimą. Ji turėtų būti pritaikinta dabartinėms mūsų emigranto sąlygoms. Pradėti reiktų nuo Donelaičio. Galvoju apie nedidelio formato, kompaktiškas ir gerai išleistas knygeles. Dėl biznio /! / būtų galima perspausdinti ALTORIŲ ŠEŠĖLY. Rinka ir uždarbis garantuoti, nes begalo stinga prozinės lektūros. Patogiausia būtų visus tris tomus suplakti į vieną knygą. Tai papigintų jos technišką paruošimą.

Daugiau dalykų, ties kuriais reiktų sustoti, bet apie tai kitu kartu. Šiuo kartu manau jau būsiu pakankamai išsišnekėjęs. Tikiu, kad didelių neaiškumų nebus ir būsiu teisingai suprastas, nors gal kur ir nevisai aiškiai būsiu išdėstęs savo mintį. Pagaliau bus progos papildyti ir vėliau, jei kas šiuo kartu prasprūdo pro šalį.

Tikiu, kad Pats į kai ką čia paliesto rezonuosi, jei, žinoma, nesi savo nusistatymo revidavęs, ar kaip kitaip jo pakeitęs. Priešingu atveju irgi laukčiau aiškaus pasisakymo. Tad laukiu skubaus atsakymo.

Baigdamas jungiu savo širdingus sveikinimus, kuriuos prašau priimti sau ir savo mažytei šeimai.

Tad, sėkmingų 1948 metų!

T a v o
Vytautas [ranka]
Augsburg, 1948.I.2.

N.B.

(...) Paties pasiūlytasis kuriamai leidyklai vardas – ROMUVA, mano supratimu, nėra labai vykęs. Tai siauros prasmės, romantinės kilmės ir gerokai nuvalkiotas žodis. Reiktų surasti ką nors universalesnio. Juoba, kad žadama išsiplėsti ke-liuose kontinetuose...

Reiktų dar pagalvoti.

Tiek.

V. [ranka; raidė perbraukta gal stilizuota „S“ raide]

Exp.:

Vytautas Saulius,
M U E N C H E N,
Ismaningerstr. 65/I,
b. Fr. Kumpfmuller;
Germany. Zone U.S.A

*Bernardinai.lt – 2009.07.09

**P. Jauniaus (Januševičiaus, 1913–2010) archyvas, esantis Lietuvos reformacijos kultūros ir istorijos draugijos žinioje (dėkojame Draugijos vadovams už publikacijos galimybę)

***Šis ir kiti laiškai spausdinti mašinėle (išskyrus nurodytuosius priedašus ranka). Ištaisytos tik elementarios ar korektūros klaidos, kai kur pridėti prasminiai ar nuimti nereikalingi kableliai

****Mūsų neidentifikuotas asmuo

Tęsinys kitame numeryje

TYLUS GYVENIMO NUSKRIAUSTOS MOTERS ŽYGDARBIS

STANISLOVAS ABROMAVIČIUS

Mano tėviškėje Rumšiškėse, netoli Kauno, iki šiol žmonės mini sunkaus likimo moterį Eleonorą Pabiržytę. Gimusi 1905 metais, nei dienos nelankiusi mokyklos, tačiau visą gyvenimą svajojusi tapti... rašytoja.

Augo Rumšiškėse, kuris dabar yra Kauno marių dugne, pagrindinės Gardino gatvės trobelėje moline asla, kur kartu su senelio šeima glaudėsi aštuoniolika žmonių. Tada miestelyje buvo kelios Pabiržių šeimos. Šitoji vadinta *Radvilų Pabiržiais*. Dabar sunku pasakyti, ką tai galėjo reikšti. Gal garsios giminės atžala? Juk rumšiškiečiai niekada nebuvo baudžiauninkai, o laisvieji miestiečiai, tuo didžiavosi net ir po šimtmečių...

Pusantrų metų mergaitė susirgo kaulų džiova: liga daugeliui metų ją priklausė prie lovos, iškraipė kūnelį, neleido augti, kiek paaugusiai prilipdė kuprelę ir paleido.

„Visų kančių priežastimi buvo mano luošumas, – rašė ji 1951 metais laiške Aldonai Gulbinaitei, kai, sunkumų neišvėrusi, jau ketino išeiti iš gyvenimo savo noru, tačiau iki galo nepasiryžo. – *Iš pat vaikystės instinktyviai jaučiau, kad aš nereikalinga, kad tik našta kitiems... Vaikai, matydami, kad suaugę mane laiko puolusia, pradėjo laikyti niekam verta – nepriėmė mane žaisti. Bet kai aš labai norėjau tų žaidimų, tai jiems buvo gera proga pasinaudoti manimi visokiom savo užmačiom. Kai prireikdavo peilio, cukraus, morkų, saulėgrąžų ar ko kito, jie neturėdavo vargo. Kai paklausdavo mama, kas kabino cukrų, morkas rovė, saulėgrąžai galvą nusuko, vis buvo: Leosė, Leosė, Leosė... Kai paaugau, pradėjau suprasti, kad sveikieji man ne draugai, kad motina pati mane nuo jų skiria... Aš supratau, jog jie manęs gėdijasi, kad aš kuprota... Kas nebuvo luošu, tas niekad nesupras, kaip luošiams sunku. Jei sveikas žmogus, vis tiek ar vyras, ar moteris, vyresnio ar jaunesnio amžiaus, pabudęs rytą staiga pamatytų save su didele kupra, be kojų ar rankų, ar išvarvėjusiom akim, tuoj išeitų iš proto; o palengva įsigijęs šias „gėrybes“, palengva kraustydavosi iš jo”.*

Vaikystėje ji labai norėjo mokytis, tačiau tėvai nusprendė, kad mergaitė tai nebūtina. Greitai ir mokykla buvo nepasiekiamą, nes 1914 metais Pabiržiai išėjo į „kolonijas“, gyveno vienkiemyje Baniškių kaime, toli nuo miestelio. Tėvas buvo baigęs taip vadinamą caro laikų „liaudies mokyklą“, mokėjo rašyti ir skaityti rusiškai bei lietuviškai, tai išmokė septynmetę Eleonorą tik pažinti *drukavotas* raidės, kad maldaknygę per šv. Mišias Rumšiškių bažnytelėje perskaitytų. Su dideliu pavydu mergaitė sekė kaimynų vaikus, rytais einančius į pradžios mokyklą, kur Juzefa Pūraitė juos mokė skaityti, rašyti, piešti, skaičiuoti. Vėliau mokytojais čia dirbo rašytojas Kostas Stiklius, Stasė Vaičekauskienė. Tarp laimingųjų mokinių pirmajame skyriuje buvo ir Marijonos bei Kazimiero Aleksandravičių sūnus Jonukas, šiandien mums žinomas kaip poetas, vienas iš didžiausių mūsų lyrikų Jonas Aistis, vaikų tada vadintas *Kuosiuku*.

Išmoko Eleonora rašto gudrybių pati, slapta, ant vyniojamo popieriaus, tėvo ar mamos parsinešto iš Iciko Eidlino krautuvės. Visa tai darė naktimis, jau tėvams sumigus. Greitai mama apžiūrėjo, kad po nakties lempoj žibalas senka. Pasekė ir rado priemenėje mergaitę su popieriaus skiaute prie lempos... Kai uždraudė deginti žibala, Eleonora mokėsi rašyti ir skaityti žvakės ar mėnulio šviesoje...

Vėliau aštuoniolikmetę, kuri vis dar buvo panaši į paauglę, išmokė siuvėjos amato. Tėvas nupirko rankinę siuvimo mašiną, kad siūdama pragyvenimui užsidirbtų. Tik bėda – ji prie stalo siuvimo mašinos nepasiekia: smakras vis dar po stalu palindęs. Tėvas sumeistravo specialią, su ilgomis kojomis kėdę. Sako, jai labiausiai sekėsi siūti vaikiskus rūbelius...

1936 metais su broliais išvyko į Klaipėdą, ten gyveno trejus metus, kol kraštą užgrobė vokiečiai.

Vėliau Eleonora glaudėsi pas brolių Alfonsą Kaune, paskui gyveno Kačerginėje pas kito brolio Izidoriaus vaikus. Kai dėl ligos siūti negalėjo, pragyvenimui užsidirbti pradėjo dirbti valytoja Kauno politechnikos institute. Kartą atsitiktinai pravėrė auditorijos, kurioje ginčijosi Kauno jaunųjų rašytojų sąjungos nariai, duris. Tarp jų buvo Marcelijus Martinaitis, Elena Aldona Puišytė, Raimondas Samulevičius, Leonas Zaleckis. Iš tolo stebėjo jaunus žmones, klausėsi jų skaitomos kūrybos, o namo sugrįžusi pati parašė pirmąjį savo apsakymą „Pabaigtuvės“. Įsidrąsinusi kitą būsimų rašytojų susirinkimo popietę savo kūrinių parodė jaunimui. Tie tik galvomis kraipė ir gražius žodžius kalbėjo apie tai, ko moterėlė nesuprato. Apsakymą nusiuntė į tadaėjusią literatūrinį almanachą „Jaunieji“, kuriame 1949 metų IV knygoje „Pabaigtuvės“ ir buvo atspausdintos. Eleonora gavo 300 rublių honoraro, beveik mėnesio algą. „Nusipirkau už tuos pinigus radiją, – sakė ji man vėliau. – Tai kelis mėnesius šokau...”

Po pirmosios publikacijos apie Eleonorą prakalbo, atsivėrė keliai į literatūrinę spaudą. Juo labiau, kad ji, redaktorių paskatinta, iš pradžių tarsi vykdė ideologų užsakymus, savo apsakymuose pasakojo apie žmonių tamsumą „anais“ laikais, gražias gyvenimo perspektyvas, labai tiko jos biografija. Visą atpirko graži kūrinių kalba, vykę personažai, spalvingi dialogai, išbaigta mintis.

Ima daug rašyti. Almanache „Jaunieji“, „Tarybinėje moteryje“, „Kauno tiesoje“ publikuojami Eleonoros Pabiržytės apsakymai „Šventė“, „Motina“, „Elenytė“, „Pabaigtuvės“, „Mielų nereikia“, „Nutilo tėvo žingsniai“, „Mažoji nusidėjėlė“, „Velykos“, apsakos „Amžinasis rožančius“ ištrauka. 1956 metais gauna pakvietimą į Vilnių ir, Juozo Baltušio konsultuojama, ruošia šešis apsakymus pirmai ir vienintelei 3 tūkstančių egzempliorių tiražu išleistai knygai „Sidabrinės šalnos“. Rašytojų sąjunga išrūpino jai 400 rublių personalinę pensiją, suteikiamas kambario butelis Chemijos gatvėje, Kaune... Alfonsas Bieliauskas pripažino, kad tuo metu „Sidabrinės šalnos“ buvo viena iš labiausiai skaitomų lietuvių autorių knygų. Tačiau moters pensija buvo tokia maža, kad normalaus gyvenimo moterėlė neturėjo. Reikėjo taupyti, ieškoti užuovėjos pas pažįstamus. Skundėsi Lietuvos rašytojų sąjungai, rašė laiškus jų vadovams, tačiau niekas nepadėjo, kad Eleonora išbristų iš skurdo. Juo labiau, kad užsitęsusi plaučių liga nepaliko ramybės. Nuolat sirgo sąnarių uždegimu, gydėsi pas draugus Šlienavoje, o rašymui jau nebeliko sveikatos. Visi vakarykščiai liaupsintojai moterį jau buvo primirę: jos niekas nelankė, nesidomėjo sveikata, kuri, tarsi žvakė vėjuje, tirpo.

Jau 1956 metais mūsų kaimynystėje pas Miką Zakarauską kambarį nuomojusi mamos pusbrolio Klemenso Ulozo žmona, dirbusi miestelio bibliotekoje, parsinešė namo tą Eleonoros apsakymų knygelę. Spausdintas žodis mūsų mamai tada buvo kažkas nepaprasto, tai iš pradžių ji nepatikėjo, kad čia rašo ta pati Levosėlė, su kuria draugavo, kai ji mokėsi pas vaistininko Stasio Gulbino žmoną siūti. Jų draugystė prasidėjo 1923 metais, kai mano mama buvo trylikos, o anoji – jau aštuoniolikties. Dėl nedidelio ūgio, ligos išsukiotų sąnarių ir kuprelės Eleonora su vienmetėmis negalėjo bendrauti. Mano mama, irgi Eleonora, buvo švelnios sielos ir begalinio gerumo mergaitė. Abi buvo nelankiusios mokyklos, tačiau būsimoji siuvėja skaityti ir rašyti mokėjo. Ragino tą daryti ir mamą. Pati rašė labai gražiai, su visais skyrybos ženklais, be klaidų, tarsi būtų gimnaziją baigusi.

Gyvendama Klaipėdoje, Eleonora susizavi Ievos Simonaitytės kūryba. Jau daug vėliau, tai yra apie 1963 metus, jos susipažins literatūriniuose renginiuose, kelionėse su rašytojais po Lietuvą, ir Simonaitytė taps jos kūrybos vertintoja ir patarėja... Perskaičiusi apsakymo „Elytės laimė“ rankraštį, ant jo pirmojo puslapio rašytoja užrašys: „Dieve, kaip gražu!“ Apsakymą „Motina“ Ieva Simonaitytė ne tik gyrė, bet ir negailėjo ideologinių patarimų: pastabose siūlė pavadinimą pakeisti į

Eleonora Pabiržytė

„Mama apgavo“, prirašyti, kad ši istorija vyko „senais laikais“, kad „šiandien vaikai nebe taip kamuojami“. Kitaip bus sunku jį išspausdinti to meto laikraščiuose ar žurnaluose, kurie tapę „gražaus rytojaus“ rupo-rais. „O šiaip: labai puikus stilius. Apie žodingumą nekalbėsiu, nes ten yra daug man nepažįstamų žodžių, bet tas nereiskia, kad tie žodžiai ne lietuviški. Aš ne kalbininkė ir man sunku spręsti. Na, o iš viso – bravo!“ – dar pareikš rašytoja tose pastabose. Eleonora buvo užsispyrusi, turėjo tvirtą nuomonę ir į I. Simonaitytės pastabas nereagavo.

Eleonoros Pabiržytės talentas atsiskleidė neatspausdintoje apysakoje „Amžinasis rožančius“. Mums išlikęs 131 puslapių mašinėle rašytas kūrinys, autorės taisytas, matyt, jau ne vieną kartą...

Tik išleisti antrosios knygos niekas neskubėjo. „Dieve, kaip gražu!“ – nepasakė dar kartą ir Ieva Simonaitytė, nes naujos apsakos neskaitė: Eleonora Pabiržytė buvo pamiršta savų ir svetimų, likusi be sveikatos ir nurašyta kaip neperspektyvi, o gal ir nepatikima kūrėja. Ji dar beldėsi į Rašytojų sąjungos duris, prašydama padėti paruošti spaudai antrąjį apsakymų ir galbūt apsakos „Amžinasis rožančius“ rinkinį, bet nebuvo išgirsta... Gal ir dėl to, kad brolis Zenonas partizanavo ir buvo sumintas, o tėveliai ištremti į Krasnojarsko kraštą. Į Lietuvą tėvai grįžo tik 1955 metais. Deja, jų sujauktoje sodyboje Baniškėse gyveno kiti žmonės, ūkiniai pastatai buvo sugriuvę, o ir tokių okupacinė valdžia jiems negražino.

Menu jos taiklius atsakymus į mano klausimus, kai 1970 metų rugpjūčio 17-os popietę aplankiau ją Kaune. Durų niekas neatidarė. Išgirdusi mano beldimą, atėjo kaimynė ir pasakė, kad keistąją senutę išvežė greitoji. Tad susiradau ją Kauno Aukštųjų Šančių ligoninėje. Slogioje palatoje gulėjo šešios moterys, tačiau atneštas gėlės padėjau prie kitos lovos, pamaniau, kad tai Eleonora. Mačiau, kaip ji sureaguoja į pirmuosius mano žodžius nepažįstamai moteriai: pasiremia ant rankų prie durų gulinti smulkutė moteris ir šaukia: „Aš Pabiržytė, aš!“ Nešu gėles jai....

Jau pirmi Eleonoros žodžiai tame mūsų pokalbyje man atėmė žadą:

– Šiąnakt susapnavau Skiečiaus namelį Rumšiškėse, kur ant *pieskos* buvo. Visas namelis malkom užkrautas, tik langeliai palikti. Kad šviečia jie. Daug metų apie Skiečių negalvočiau. Kas čia dabar, manau, gal iš Rumšiškių su kuo nors pasimatyti? O juk Skiečiuvienė – tavo teta! O ar tu žinai, kad ir mes giminės, nes mano mama ir tavo motė Marijona Ulozaitė buvo pusseserės...

Tada iš Eleonoros lūpų teko išgirsti apie kančių kelius į tą laikiną pripažinimą, džiaugsmą, kai pamatė savo kūrinių išspausdintus. Gal todėl, kad ji – mano mamos draugė, pokalbis buvo nuširdus, atviras... „*Pats Baltušis yra pasakęs, kad, prieš parašant gerą apsakymą, keturiasdešimt blogų parašė. O mano pats pirmasis apsakymas buvo geras... Rašyti sekėsi*“. Ir kaip didelę paslaptį pasakė, kad anksčiau rašyti jai sutrukdė gyvenimo sąlygos ir... Žemaitė! „*Vis galvoju, suspėsiu. Žemaitė penkiasdešimties rašyt pradėjo, o man dar mažiau. Paskui ir miegot negalėjau, nervinausi*“.

Tada atsisveikindami Aukštųjų Šančių ligoninėje, susitarėme bendrauti. Kelis kartus skambinau į Kauną, tik telefono ragelis tylėjo. Buvo grįžusi iš ligoninės į namus, tačiau 1970 metų lapkričio 21 d. Eleonora pasijuto blogiau, sutriko kvėpavimas. Artimieji skubiai iškviėt greitąją pagalbą, bet atvykę gydytojai rado moterį jau mirusią... Eleonora Pabiržytė ėjo 66-uosius metus. Išduotame mirties liudijime mirties priežastimi nurodytas chroniškas bronchitas.

Nepaisant to, kad Eleonora Pabiržytė yra išleidusi tik vieną nedidelę apsakymų knygelę „Sidabrinės šalnos“, jos gyvenimą ir kūrybą laiku žygdarbiu.

Kauno Maironio lietuvių literatūros muziejuje saugomas kūrybinis Eleonoros Pabiržytės palikimas. Nežinau, ar ateis laikas, kai savamokslės rašytojos kūryba taps nauja, antrąja knyga ir pasklis po Lietuvą. Tarp daugybės knygų margalyno ji ir šiandien būtų skaitoma. □